

Nataša Golob

Belial, procurator infernalis ali kdo je v resnici kriv

Ključne besede: roman iz pekla, slovenske srednjeveške knjižnice, pravni procesi, Lucifer, Belial, Jacobus (Jacopo) da Teramo, Otto der Rasp

Lex, ius, iustificia

Pravo, kakršno je spremljalo evropske prebivalce v srednjem veku, je bilo disciplina, ki ni, kot velja tudi danes, rada izdajala svojih skrivnosti (Pennington, 1992, 333). Z ustreznim mero potrpežljivosti pa se korpusi pravnih besedil izkažejo kot napeto branje, ker izvemo veliko o ljudeh kot posameznikih in družbi v njenem širšem delovanju, o utripu na dvoru in v cerkvi, o etičnih vprašanjih, do neke mere celo o stalno menjavajočih se idealih; za ljudi iz šolskih prostorov pa so ta besedila lahko tako rekoč neizčrpen vir refleksij o pedagoškem strukturiranju vsebin v srednjem veku.

Množica pravnih besedil se je v zadnjih stoletjih pred renesanso razplastila. K temu je na eni strani pripomogla naravna dinamika stroke (zaradi razvijajočih se nacionalnih držav in manjših oblastveno-političnih enot), na drugi strani pa je bilo v danem trenutku aktualno pravo v nenehnem dialogu z dediščino rimskega prava. Ni bilo v neskladju s študijskimi programi, da so na univerzah 12. stoletja v istem semestru poučevali zakone, ki so temeljili na ljudskem in rodovnem izročilu, ter razlagali tedaj veljavne posvetne zakonike, ki so bili zapleteni in učeni, ter cerkvenopravne, kanonske tekste. Pravne zadeve so se delile na dvoje sodniških pristojnosti: posvetni sodniki so se ukvarjali s kriminaliteto v najširšem pomenu besede, s pogodbami, dolgovi, posestjo itd., kanonistični pa s porokami, ločitvami, dotami, testamenti in vsemi zadevami, kjer so bile vpletene tudi osebe iz cerkvenih krogov; ti sodniki so imeli zadnjo besedo o duši in morali, o tem, kaj je prav in česa se ne sme početi, ter o tem, kako je posamezno dejanje videti v Božjih očeh. Tretjih sodnih instanc ni bilo, vsaj ne uradnih. A v literaturi so se lahko meje med posvetnim in cerkvenim okoljem zameglile, kar je prispevalo k dramatičnim zapletom.

Ker se bo v nadaljevanju pogled sukal okoli prenosa pravnega okolja v pripovedne strukture, zlasti okoli »peklenskega romana« oziroma »romana iz pekla«¹ Jakoba da Terama, naj orišem pravno tradicijo predvsem v krajih njegovega življenja in delovanja, torej v italijanskih mestih in univerzah poznega srednjega veka. *Leges Langobardorum*

¹ To je generično poimenovanje literarnih stvaritev, v katerih nastopajo predstavniki podzemlja.

(zbrani med letoma 643 in 755; Fischer Drew, 1989, 10 ss.), to pomembno dejanje ob rojstni uri države Langobardov, so bili temeljno berilo do 2. polovice 12. stoletja. Poučevali so jih v Milanu, Pavii, Mantovi, mogoče celo v Bologni, vendar niso izgubili svojega tako rekoč zgodovinsko-nacionalnega primata zaradi vse večjega pomena nadzgodovinskega rimskega prava v ureditvi življenja, pač pa zaradi mestnih statotov. To je bila skorajda nova oblika »pravilnikov za vsakdanjo rabo« in so jih – potem ko je Genova storila prvi korak – od leta 1143 izdajale mestne države druga za drugo. Genovski statut je vplival na pravno delovanje v drugih italijanskih mestih ter zaradi uporabnosti in ugleda italijanskih pravnih fakultet tudi širše po Evropi. »Val kodifikacije« (Pennigton, 1992, 337) je razviden iz preprostega podatka, da se je v Italiji ohranilo kakih 10.000 srednjeveških mestnih statotov – koliko jih je šele bilo v resnici napisanih, tako v Italiji kot drugod! Mestnim statutom je nedvomno treba priznati, da so v resnici izjemen, a premalo uporabljan vir za študij socioloških razmer.

slika 1: Komentarje Nikolaja de Tudeschis k Dekretalijam papeža Gregorja IX. so razdelili v več knjig, lesorezni in bakrorezni motivi pa ponazarjajo posamezna poglavja: tukaj gre za razčlenitev sodnikovega dela. Ta razprava je v Gregorjevih spisih naslovljena *De iudiciis*. Tukaj prestolujočega papeža bi lahko zamenjali s podobo Salomona, sodnika v Luciferjevi zadevi. – Prvotisk iz Nadškofijskega arhiva v Mariboru, R 128, je bil natisnjen leta 1477 v Baslu.

vir: foto N. Golob

Vzporedno s statutarnim urejanjem življenja je »eksploziralo« še drugo področje srednjeveške pravne znanosti. Res da je bil Justinijanov *Corpus iuris civilis* tako rekoč *vademecum* učenih pravnikov, vendar je zaradi drseče meje v razumevanju latinskega in živega italijanskega jezika ter zaradi spremenjenega delovanja družbe postala marsikatera trditev dvomna in potrebne so bile podrobne razlage posameznih justinijanskih sentenc. Slava, ki sta jo v skorajda nepregledni množici glosatorjev 13. stoletja uživala Azo in Accurtius iz Bologne,² je bila tako rekoč neizmerna. Potem

² Prim. ohranjene fragmente: Nadškofijski arhiv Maribor, R 134, 135, 136.

je napočil čas komentatorjev z obsežnimi razpravami o ključnih pravnih postopkih: *suppletiones*, *additiones*, *apostillae* so napolnile debele knjige. V naslednjih desetletjih so prišli na vrsto pravniki, ki so svoje nasvete pričeli objavljati, širiti s številnimi prepisi: prvi korak je o. 1330 storil advokat na avignonskem dvoru Oldradus da Ponte. Povodenj *consilia* je proti koncu 14. stoletja postala nepregledna in z distance vidimo, kako so se te pravne uspešnice množile ter kako je v državni in cerkveni upravi rasel ugled pravnih avtoritet. Ohranilo se je neverjetno število rokopisov in še več je tiskov – začuda so številna pravna dela iz obdobja gotike ostala v veljavi celo do 18. stoletja. Svojo učenost in usmerjenost k širokemu pravnemu avditoriju ter skrb za pravilno rabo pa so številni pravni kompendiji dokazovali tudi s slovarji, ki so bili sestavni del znanstvenega dosežka in so bili del rokopisne ali natisnjene celote.

Pravna besedila so tvorila nekaj skupin: so dela, ki jih uvrščamo v okrilje »čiste« pravne znanosti, pomembni pa so bili s *consilia* vzporedni teksti o procesih oziroma procesnem pravu. Ne le danes, tudi v srednjem veku so številni postopki na sodiščih spodrsnili na tem parketu zaradi v resnici slabo ali samo navidezno nepopolno pripravljenih obtožb, zato je spet množica avtorjev poskrbela za predstavitev procesnih zadev.³

Onkraj pravne znanosti pa so se v pravni antropologiji izražali tudi pojmi *ius*, *lex* in *iustitia*, ki so ohranjali svoje tradicije tradicionalnega, rodovnega prava. Njihova vloga in tehtnost, veljavnost dogovorjenih in ustaljenih funkcij, je bila sicer večja v prvem tisočletju srednjega veka kot pozneje, se je pa v času okoli leta 1000 izoblikovala tako, da je beseda *ius* pomenila pravno znanost, zapisano določilo, *lex* je vse bolj pomenila izvršilno oblast in diskrecijsko pravico vladarja ali cerkvene avtoritete, da po presoji kaznuje ali odpusti, *iustitia* pa se je kot krepost postavila ob bok Teologije, Filozofije in Modrosti ter postala ena od »modric«, ki je tako kot druge sestre pripadala etosu – *Iustitia* oziroma Pravičnost je prevzela moralna vprašanja človekovega ravnanja in ovrednotenja na tem in onem svetu. Pomembna je še ena plat, možnost pomilostitve, geste usmiljenja, sočustvovanja ipd.: vendar je bila *pietas* »družica« vladarjev, bodisi cerkvenih ali posvetnih, ne kogarkoli.⁴

3 Med njimi Johannes Andreae, ki je zaokrožil vse poprejšnje znanje; njegovi spisi so v rokopisu NUK, Ms 78.

4 O slikovnih ponazoritvah pravnih situacij v zgodnjem srednjem veku gl. Mütherich, F., Frühmittelalterliche Rechtshandschriften, v: *Festschrift für Hermann Fillitz zum 70. Geburtstag* (ur. Pippal, M., Preimesberger, R. et al.), Köln, 1994, str. 79–86. Zadnji obravnavani primer, upodobitev cesarja Henrika II. med štirimi poosebitvami (*Lex*, *Ius*, *Iustitia* in *Pietas*) v t. i. Montecassinskem evangeliarju (o. 1020), Biblioteca Apostolica Vaticana, Ottob. Lat. 193v, je resnični temelj morale, ki se pripovedno najjasneje pokaže v več upodobitvah tako rekoč da Teramovega časa (najznamenitejša je stenska poslikava o Učinkih in posledicah dobre in slabe vlade v mestu in na deželi, kakor je v dvorani Mestne hiše v Sieni leta 1339 slikal Ambrogio Lorenzetti. Gl. Polzer, J., Ambrogio Lorenzetti's 'War and Peace' Murals revisited: Contributions to the Meaning of the 'Good Government Allegory', *Artibus et Historiae* 23 (45), str. 63–105; Greenstein, J. M., The Vision of Peace: Meaning and Representation in Ambrogio Lorenzetti's Sala della Pace Cityscapes, *Art History* 11 (4), str. 492–510.

Kaj se je zgodilo Luciferju

Ta uvod sem si dovolila zaradi umestitve Jakoba da Teramo, avtorja »peklenskega romana« o Belialu, v okolje, v katerem je to obsežno delo nastalo. Jacobus da Teramo – ali da Theramo (1349–1417) – je v starejši literaturi napačno imenovan kot Jacobus de Ancharano, mogoče zaradi zamenjave z vrstnikom, znamenitim profesorjem na bolonjski pravni fakulteti Petrom de Ancharano.⁵ Naš avtor se je v resnici rodil v kraju Teramo⁶ v Abruzzih; bil je iz mogočne družine Palladini, v pravni znanosti je slovel kot mojster procesnega prava in napisal je več obsežnih razprav. Bil je cenjena avtoriteta v cerkveni hierarhiji, škof v več krajih in papeški upravitelj Spoletskega vojvodstva, skorajda režiser nekaj koncilov in dveh konklav; kot odposlanec dveh papežev je užival zaupanje na dvorih od Poljske do Španije in je potoval po vsej Evropi. Najbrž pa ne bomo nikoli izvedeli, kaj ga je nagnilo, da je napisal »Beliala«, po svoje nehoteno satiro procesov. Besedilo, ki ga zvečine ocenjujejo kot tujek v njegovem opusu, je kar obsežno, v večini inkunabul je natisnjeno na skoraj 200 listih, največkrat jih je približno 180.

Kakor se za srednji vek spodobi, je knjiga znana pod različnimi naslovi: v katalogih jo najdemo kot *Consolatio peccatorum, seu Processus Luciferi contra Jesum Christum*, včasih je kot še en tip naslova, *Liber Belial*, uporabljen citat iz eksplicita oziroma kolofona; tekst je znan tudi kot *Processus Luciferu contra Iesum coram Iudice Salomone*.⁷ Knjiga je bila napisana okoli leta 1382 in kmalu so jo prevedli v nemščino. S tem se je krog njenih bralcev zelo povečal in še danes je v knjižnicah nekdanjih »nemških dežel« (skupaj s Češko, Poljsko in Madžarsko) ohranjenih približno 100 srednjeveških prepisov, iz česar lahko sklepamo, da je bilo svoje čase v krajih vzhodno od Alzacije vsaj desetkrat toliko prepisov.⁸ Zakaj je prav nemški prevod doživel tak uspeh, bom poskusila pojasniti v nadaljevanju. Poleg tega je (spet v nemških deželah) bilo besedilo pogosto natisnjeno, in sicer nenavadno kmalu po uveljavitvi tiska. Že leta 1460 je Albrecht Pfister v Bambergu pripravil prvo tiskano izdajo, kar je še ena potrditev, da je bil tekst srednjeveški *bestseller*, predvsem severno od Alp. Čeprav so bile v 2. polovici 15. stoletja naklade 200 do 300 izvodov, se je bralstvo naglo povečalo.⁹

5 Bogata zbirka pravnih del Petra iz Ankarana je dostopna v Bayerische Staatsbibliothek v Münchnu; v enem od zvezkov je v uvodni iniciali tudi njegov doprni portret. Najbrž ni povsem zgrešen, saj je prepis nastal kmalu po njegovi smrti (1402).

6 V latinizirani obliki je kraj zapisan kot Theramo.

7 Gl. <http://www.wierus.com/catalog/processus>. Za seznam srednjeveške rokopisne tradicije, ki navaja samo nemške rokopisne prevode in tudi sicer ni popoln (manjka vsaj rokopis Beinecke Ms Marston 202, Yale University Library), gl. [http://www.handschriftencensus.Gesamtverzeichnis.de/werke/Jacobus de Theramo: 'Belial'](http://www.handschriftencensus.Gesamtverzeichnis.de/werke/Jacobus%20de%20Theramo%20-%20Belial). dt.

8 To je samo skromen podatek, saj mi ni ničesar znanega o razširjenosti *Beliala* v italijanskem, francoskem, španskem in angleškem govornem območju.

9 Ni mogoče preveriti, koliko izvodov prvotiskov se je ohranilo, a za vtis naj zadošča, da je v Avstrijski nacionalni biblioteki 37 primerkov *Beliala*, v Staatsbibliothek zu Berlin pa jih je 49.

Ljubljanska Narodna in univerzitetna knjižnica hrani izvod natisa v latinščini¹⁰ iz leta 1472, ki je nastal pri augsburškem tiskarju Johannu Schüsslerju.¹¹ Ker so navadno v ene platnice zvezali več besedil, dela *Belialu* vsebinsko družbo ključno besedilo takega literariziranega in imaginarnega pravnega procesa, to je *Processus iudiciarius Mascaron contra genus humanum* (domnevno) Bartola de Saxoferrato,¹² za krepostno protiutež pa sta poskrbeli besedili *Imitatio Christi* in *Canon missae*.

slika 2: Papeževo ime je vedno zagotavljalo avtoriteto izdanemu besedilu, ki pa je nastalo v sodelovanju številnih soavtorjev in poznejših razlagalcev. – Prvotisk iz Nadškofjskega arhiva v Mariboru, R 154, je bil natisnjen v Mainzu, v tiskarni Petra Schöfferja leta 1475, zato knjižnega slikarja poznamo pod zasilnim imenom Schöfferejev mojster.

vir: foto Nadškofjski arhiv Maribor

Vsebina da Teramovega teksta je vsaj v prvem delu dobro napisana, z napetostjo, akordom obtožb in odgovorov, potem pa se nekoliko razvleče in udarnost trditev se

10 Obstajajo tudi prevodi v španski, katalonski in francoski jezik ter priredbe v angleščini; primerjalno branje latinskega izvornika in nemškega prevoda pa je zanimivo tudi zaradi zvočne podobe, ki se je zavemo ob izrekanju besed. Da Teramova latinščina je odprta, baritonska, izraža se s širokimi vokali: najpogostejše besede imajo v latinščini več a-jev in o-jev, medtem ko so v nemščini zaznamovane s številnimi e-ji in z dolgimi i-ji: »hellisch«, »hymmelisch«, »tüfelisch«, »fürstlich«, »rechtlich«, »appellierung« in podobne – tukaj citirane besede so zapisane po izdaji iz leta 1508. Gl. <http://dfg-viewer.de> (geslo Belial).

11 Gspan, A., Badalić, J., *Inkunabule v Sloveniji. Incunabula quae in Slovenia asservantur*, Ljubljana, 1957, 173 (no. 367), 349. Sign. II 329.

12 Tudi to besedilo temelji na dialoškem principu, ki so mu rekli »advocacia« ali »advocacia«, vendar je v osnovi manj zajedljivo od da Teramovega *Beliala*.

zmehča. A vseskozi je glavna oseba tega disputa užaljeni Lucifer: povsem se je razkuril, ko se je v Peklu pojavil Kristus. Dotlej je imel Lucifer kar ugodne posle, krčma ni bila nikoli prazna, potem pa je prišel Kristus in meni nič tebi nič začel govoriti o ljubezni in življenju po Božji milosti, ljudje so pustili vrčke in za nameček jim je podelil zakramente, nato pa je s sabo odpeljal dosti ljudi, kakopak v nebesa, in mu s tem pokvaril dobiček. Finančno oškodovani Lucifer se je zatorej odpravil do Boga Očeta, se postavil pred njegov prestol, razložil, da se mu godi krivica in zatožil njegovega sina. Bog Oče se njegovega napada sicer ni zbal, si je pa rekel, da pravica mora biti, tako vsaj pripovedovalec položi Bogu Očetu besede v usta (... *nos scimus bene quid deus iustus est et apud ipsum non est acceptio personarum* ...), in tako se je pričel prvi sodni proces, ki mu je predsedoval Salomon. Na eni strani sta bila Kristus in njegov advokat Mojzes, na drugi pa Lucifer in njegov advokat Belial. Ta sodni proces se je iztekel v Kristusovo korist in sledilo je obilo glasnih Belialovih pritožb. Toda Belial je imel pravno možnost pritožbe, ki jo je izkoristil. Odnesele je torej svojo *apellatio* do Boga Očeta in ta mu je moral ugoditi ter imenovati drugega, recimo bolj nevtralnega sodnika. V novem procesu je bila zasedba na sodišču številčnejša: sodnik je postal Jožef, Kristusa sta branila dva nekrščena pravičnika, Aristotel in Izaija, Satana pa sta poleg nadvse zgovornega Beliala zagovarjala cesar Avgust in Jeremija, tako da so si gospodje po srditem besednem peteroboju tako rekoč skočili v lase. Satan je izgubil proces tudi v drugo, a ne tako popolnoma kot prvič, saj je dobil pravico, da so njegova telesa in duše tistih, ki bodo ob sodnem dnevu zavrženi.

Toliko na kratko o tem delu. Ko se (današnji) bralec vrne na začetne strani, si lahko misli le eno, namreč ubogi Kristus, ki se je odpravil izpolnjevati Očetovo voljo in je v dneh med križanjem in vstajenjem šel v Pekel reševati pravičnike, potem pa je takole pristal na sodišču. Kakšna ironija usode! V resnici deluje skorajda kot privid, je pasivni junak, z redkimi in ne posebno prepričljivimi stavki se odziva na obtožbe, v glavnem je gledalec žolčnih debat, ki se odvijajo na sodišču. Kot da ne ve, kaj naj bi storil, njegova milosrčna narava mu je v breme in ne stopi prek meje. Je oseba, ki je tako rekoč magnet za zlobo vesoljnega sveta, oseba, ki se brez krivde znajde na zatožni klopi, ki je spet (!) pred tožnikom, saj ni daleč čas, ko je stal pred Pilatom in jeruzalemsko množico. V ta preobrat je avtor vstopil potem, ko je zapisal več kot dolgo stran prošnji k vseмогоčnemu Bogu ter njegovi milosti in pravičnosti ter se skliceval na besede, napisane v knjigah modrecev.

Jakob da Teramo niza besede gladko in suvereno, zdi se, da slišimo žebranje sodniškega zbora iz kakšne pravde in da nam, ko govori besede o zaupani presoji in zaželenem navdihu modrosti, opisuje situacije, ki jih je sam doživel. Vsekakor je v Salomonu, ki *birreto regali deposito et capite inclinato*, čutiti, da se je zamislil nad resnično osebo, ki je sedela na sodniški katedri z mizico ob strani, v gibih njegove

desnice slutimo da Teramov spomin na resnične protokolarne geste; opis, kako Salomon bere list pred seboj, vrti pisalo v roki in modruje, kako je primerno postopati za sodnika itd. – vse to se odvrti kot pravcati dramatski zaplet s filmično dobrim opisom procedure na sodišču. »Pravo je vendar dovolj jasno glede lastnine« in »vse bi nas žalostilo, če do nje ne bi mogli priti,« (cap. xxiiii) se repenči Belial – a to je zgolj en stavek, ki je primer njegove odvetniške prepričanosti. Gladko in suvereno zagovarja pravice svoje stranke, obrača besede in pri tem obilo citira svetopisemske odlomke, pa še razlaga jih (pač za primer, če Salomon, ali celo Bog Oče, mogoče ne bi razumel pravega pomena svetopisemskih citatov) – tako kot bi storil pravniški rokohitrec ali kakšen da Teramov kolega glosator. Sklicuje se na prvotni dogovor, sklenjen v času izvirnega greha, ko je Lucifer dobil pravico nad grešniki.¹³ Prav ta dogovor potem vnovči ob sklepu drugega, ponovljenega procesa.

Besedilo je odlična pripoved, ki razkrinkava v resnici videne in doživete situacije, z vstopi oseb, ki zdaj sedijo, zdaj vstanejo, se malo jezijo, s sodnikom, ki si pomaga z odpošiljanjem kurirjev (v tem primeru angelov), s klicanjem prič, ki se jim za nič na svetu ne sanja, o čem naj bi pričale, z nizanjem oseb, katerih svetopisemska dejanja in svetopisemska zgodovina nimajo nobene razumske povezave s tem sodiščem. Znameniti jeruzalemski kralj je žalosten *ad desperationem* in predvsem je oseb veliko, nenehno se menjavajo na prizorišču in občasno nastane vtis, da je vsebina postavljena pred oči množice, da smo mi med njimi.

Bralci, gledalci

Dolg je spisek besedil, ki so segala v območje pravedanja ali celo v območje pravedanja med nebeščani in hudiči, zato je da Teramo imel kar nekaj vzorov v tradiciji literariziranih bojev za pravico. Predvsem je bila to tema, ki je bila »v zraku«, sicer pa priklenjena na izkušnje, tako da so pisatelji lahko srkali prišpičene drobce iz lastnih izkušenj ali spoznanj neposredne okolice, prav zato je tudi literarnih različic s podobnimi zapleti kar dosti. Drama *Mystere de l'Advocacie*, ki je dogajanje na sodišču dobesedno postavila na oder, in podobna besedila so ciljale na poučevanje, prosvetljevanje laikov v pravnih zadevah.¹⁴ Da Teramo pa je šel še dlje in je minuciozno predstavil proces z vsemi detajli postopka, s spoštovanjem protokola za najvišje instance, s predpisano delitvijo na pisni in ustni del, kar vidimo v opisu Salomona, kako se je sklanjal nad razgrnjenimi zvitki itd.

13 Menda je najstarejši literarni zapis o pravedanju Hudiča in Kristusa za človeške duše iz 5. stoletja, gre za delo armenskega avtorja Eznika, vendar je to del spisa proti heretikom in je le poanta podobna kot v da Teramovem tekstu; Russel, G. B., *Lucifer, the Devil in the Middle Ages*, New York, 1986, str. 85–87.

14 De Hartmann, C. C., *Lateinische Dialoge 1200–1400, Literaturhistorische Studie und Repertorium*, Leiden, 2007, str. 239.

V nasprotju z drugimi avtorji se mu je (nemara nehote) posrečilo, da je v svojem pastoznem slikanju oseb in polaganju besed v usta prišel do roba satire, kjer je lahko perspektivo resničnega in imaginarnega sodišča zamenjal. S tem, ko je situacijo potisnil v izmišljeno okolje, se je ostrina resničnega izgubila, neposrednega krivca ni bilo več. Gre za podobno literarno obračanje, slikanje dogajanja kot na primer v resnično priljubljeni zbirki kratkih moralk, znanih kot *Disciplina clericalis*, ali v *Roman de Renart*, ko živali prevzamejo dejanja ljudi in so zato pikrosti manj boleče, kot bi bile besede iz ust ljudi. Seveda pa groteskna, parodična narava dela ne izgine, spomnimo se na vlogo in dejanja kamele po imenu Musart, ki ni v *Roman de Renart* nihče drug kot papeški legat.

Satira je v svojem bistvu reakcija na neko situacijo (Jung, 1981, 397): Jakob da Teramo ni bil aktiven sodnik na kakršnem koli mestnem sodišču, nedvomno pa je bil prisoten pri marsikaterem dogodku. Lahko si je privoščil opis z ironizirajočo distanco, razgaljenje je zavito v gladko in fino latinščino, kaskade besed ne razkrijejo takoj njegovega muzanja in tudi ne skepse nad pozitivnimi osebami. Mestoma se je besedilo zlilo z značajem *Livres des moeurs*,¹⁵ vendar se je odmaknilo od izhodiščnega postulata o ničevosti (»vanitas« je bila splošno prisotna tema v poznem srednjem veku), tako da je v opisovanju likov čutili pretiravanje, zabavljajško psihologiziranje.

Hkrati je to delo alegorija, in sicer v več pogledih: osebe nastopajo kot predstavniki avtorjeve ideje o njihovem bistvenem poslanstvu, ki je znano iz literature in zgodovine; vsaka vloga je tipizirana in s tem do določene mere karikirana, postavljena pa je pred kulise v sodno dvorano, kamor so bili napaberkovani predstavniki vseh stanov in kjer so se po kurirski nalogi angelov znašli posamezniki, priče v sodnem procesu. Alegorija je pač splošno prisotna izrazna oblika, naj je šlo za literarno ali kakšno drugo umetnostno delo. V tem primeru je rdeča nit alegoričnega diskutiranja vsebovana v misli, da se človek vedno znova znajde pod drobnogledom in da sam s svojimi dejanji določa, kam ga bo poslednja sodba postavila. Tekst o Belialovem procesu je zrcalo resnične in svetopisemske zgodovine hkrati, kadar pa je situacija parafraza resničnega sodnega procesa, je to zrcalo seveda ukrivljeno. Kot taka je knjiga več kot literarni dosežek, je posnetek ureditve sveta, komentar razdelitve in delovanja družbe v 2. polovici 14. stoletja, je didaktično-moralno delo, ki poučuje o pravu in z njim povezanih zankah, kaže podobo popolnoma zbirokratiziranih poti pravnih institucij (to se vidi iz učenih, citatov polnih Belialovih ugovorov), uvaja v svet sodišč in poslušalcem svetuje – izogibajte se jih! – ter skozi orise nastopajočih predstavlja pozitivne in negativne zglede. Kako sočen, mesen svet!

Jakob da Teramo tega besedila ni pisal zase, moralo je iti med ljudi. Občinstvo je bilo raznolikih intelektualnih sposobnosti, a veliko število ohranjenih rokopisov in

15 Temeljno besedilo *Livre des moeurs* (ali *des manières*) je nastalo že okrog leta 1200; napisal ga je Etienne de Fougères in sodi v sklop homiletične literature.

tiskov pove, da je prišlo do tako rekoč večine srednjeveških mest, vsaj za italijansko in nemško govorno okolje je to mogoče reči. Da se ne bi ustavljala ob vprašanjih o širjenju govornosti in zapisane besede, o izobraženosti in neukosti itd.,¹⁶ si skušajmo samo predstavljati, da imamo opraviti z dvojnimi učinkovanjem besedila, s tako imenovano avralnostjo.¹⁷ Termin se nanaša na javno branje zapisanih besedil, tako da vključuje oralnost (kadar je definirana kot poslušanje teksta) in pismenost (kadar se nanaša na čitanje zapisanega) – seveda pa ta beseda ni povsem jasno zamejena in vključuje dosti dvopomenskih ali celo neopredeljivih situacij.¹⁸

Da Teramovo besedilo je živelo glede na bralce oziroma poslušalce: tradicija večernega branja, kakršno sem še sama doživljala v sredini 20. stoletja, je imela manjši krog ljudi, domače, prijatelje, bolj ali manj enako izobražene in izkustveno zblížane ljudi. Bralo se je po enotah, poglavjih, prizorih in se – recimo, da bi bil v gledališču odmor in bi se scena zamenjala – pogovorilo o pravkar slišnem. Bralo se je lahko v zaokroženih družbah, v srednjem veku bi bila temu adekvatna obvezna branja ob določenih urah in na določenih prostorih v samostanih,¹⁹ branja na gradu, z zbranimi dvorjani, branja v mestnih hišah, pa tudi v častniških prostorih – in to je bilo občinstvo, ki je poznalo »visoko lego določenih situacij«.²⁰ Bralo se je tudi v špitalih, zavetiščih in podobnih ustanovah,²¹ vendar ne moremo pričakovati enako sublimnega, izobraženega okolja, pa tudi berila so bila praviloma posebnega, moralističnega odtenka.

16 *Res facta* na eni strani in *res scripta* na drugi sta predmet številnih obravnav ter v zadnjem času znanstvenih sestankov in publikacij. Po objavi temeljnega dela D. H. Greena (1994) se je raziskovalno polje zelo razširilo tudi na umevanje spominskih vzorcev in tradicij (Innes, 1998), miselne vzorce (Carruthers, 1990, Wenzel, 1995 itd.), na izobrazbo ob javnem skupnem branju itd. Gl. uvodni pregled v zbornik *Orality and Literacy in the Middle Ages. Essays on Conjunction and its consequences in Honour of D. H. Green* (ur. Chinca, M., and Young, Chr.), Turnhout 2005.

17 Kolikor mi je znano, ta termin še ni vpeljan v slovensko humanistiko.

18 Coleman (2005, 223 in dalje): čeprav je razprava osredotočena na tradicijo burgundskega knjižnega slikarstva v 15. stoletju, je zanimiva zaradi raziskovanja termina in njegove vloge v »neliterarnih« legah, v slikarstvu, teatru itd.

19 Ničkoliko je rokopisov, ki imajo na notranji strani platnic zaznamke, da so celo knjigo prebrali od enega do drugega datuma med skupnimi obedi; križni hodniki imajo pogosto en krak širši od drugih, včasih tečejo vzdolž zida klopi in na stenah so vglobljene police za odlaganje knjig – tam so se menihi zbirali in poslušali glasno branje pred vstopom v cerkev, pred večernim odhodom v dormitorij itd. Vse to je lepo vidno v Stični.

20 Jung (1981, 397) pravi: »Satira ... ni privilegij določenih socialnih skupin, tudi če se zdi, da vstopa iz zunanega (= drugega) sveta. Prav nasprotno. Najodličnejše satire klerikov so nastale izpod peresa klerikov, kar pomeni, da so napetosti in okviru ene skupine pogosto vodile do krepkih satir, kažočih obraz nezainteresiranega obstranca. Posplošitve so le izjemoma mogoče. Prav gotovo pa ni nujno, da bi dvorna satira izvirala iz meščanskega okolja; enako napačno bi bilo, da bi resnost in razsežnost dvornega ideala meni nič tebi nič postavljali vis-a-vis realizmu in lahkotni komiki meščanstva. Tako kot ne moremo pripisati »realističnega« sloga določenemu družbenemu sloju, tako si tudi ne smemo misliti, da se občinstvo na dvoru ni nikoli smejalo oziroma da je bilo meščansko občinstvo vedno dlakocepsko in osredotočeno le na spodrsaljaje.«

21 Nicolas Rolin je ob ustanovitvi zavetišča in bolnišnice Hôtel Dieu v Beauunu dal zapisati med pravila dnevnega življenja tudi večerno branje.

Ker paliterarna satira v poznem srednjem veku ni samostojno oblikovana literarna zvrst (Jung, 1981, 421), ampak se je izražala v posamičnih, občasnih zdrsih, bi bilo celotno Belialovo besedilo za poslušalce na odprtem mestnem prostoru prenaporno in preobsežno. Lahko pa si mislimo, da so skupine igralcev znale uporabiti najbolj zgovorne odlomke in jih posredovati gledalcem, ki so prišli na semanji dan v mesto ali trg. Predstavljati si zatorej smemo podobno uprizoritveno okolje, kot je veljalo za druge literarne predloge: bilo je spremenjeno v zaporedje dehtečih, mimiki in čudenju naklonjenih scen, ki so lahko s svojim naglo zaokroženim sporočilom pritegnile manj izobražene gledalce pouličnega teatra, deklet, hlapce, kmete, rokodelce itd. Res si ne smemo predstavljati, da bi Kristusovo vlogo parodirali, zato pa ni bilo razloga, da ne bi iz Salomona naredili sivolasnega škrica in sodnemu procesu vtisnili lokalnih nians.

Ne pozabimo, da je okoli leta 1300 nastal tekst *Renner* Huga von Trimberga, kakšno stoletje pozneje pa *Teufels Netz*.²² Obe deli se ne obračata na specifično občinstvo, ampak kar na širok krog, ne manjka alegorična postavitve, predvsem pa je zanimivo presajanje dogajanja v Pekel oziroma v izmišljene pokrajine. Le tako, brez bremena resničnih pokrajinskih danosti, lahko zaživijo posebitve, modelne situacije. V 14. stoletju je bila postavitve dogajanja v nadnaravno okolje zelo pogosta, tako prizorišče je bilo primerno in zaželeno, ker je bilo univerzalno, od *Songe d'enfer* Raoula de Houdenca (o. 1215) pa se je prizorišče Pekla kar uveljavilo (Jung, 1981, 402). Humor je jedek in banket v peklu je prava groteska, vendar – podobno kot v *Belialu* – se tekst ne zvrne v moraliziranje in prisiljeno opominjanje, žuganje s prstom – to je zelo zastrto, podrejeno posmehu.

Takih besedil so imeli kar nekaj na razpolago bralci v samostanih in mestih na sedanjem slovenskem ozemlju: med njimi je potovanje viteza Tnugdala na oni svet (zanimiv zaradi vzporednic z Dantejevo *Božansko komedijo*), *Dialog med dušo in telesom* (priljubljene različice po 1100), potovanje Aleksandra Velikega na oni svet (več različic) itd.²³ Dobra alegorična vzporednica glede moralnega klicaja in možnosti, da je besedilo zaživel na odru, je knjiga o šahu Jakoba de Cessolisa, največkrat citirano kot *Schachzabelbuch* ali Knjiga o stanovih, ki tudi razlaga pravna razmerja med posameznimi stanovi in osebami,²⁴ kjer pa ima Salomon drugačno vlogo, je pripovedovalec in povezovalac med osebami, je avtorjev glas.

22 Glier, I., 441; *Der Renner Hugos von Trimberg* (transkribirana izdaja Ehrisman, G.), Berlin, 1970; Ehlers, A., *Das Teufels Netz*, Stuttgart, 1973.

23 Na primer London British Library, Add. 35091 (iz Žičke kartuzije), Graz, Universitätsbibliothek, Ms. 1377 (iz Žičke kartuzije), Chicago, Joseph Regenstein Library, Ms 978a (z gradu Kozjak), Dunaj, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 14.474 (iz križevniškega samostana v Ljubljani) itd.

24 Dunaj, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Fond Auersperg, Ms. 12.

Nedvomno ni nobene tesnejše povezave (v smislu pravnega diskurza oziroma satirične osti) med da Teramovim tekstom in t. i. *Verzno parafrazo o Genezi*,²⁵ ki jo najdemo zapisano v poznoromanskem kodeksu iz Millstatta. A dilema je podobna: kaj naj stori Bog, če se v njegovo življenje (prav takrat, ko bedi nad devetimi angelskimi kori) vrine Lucifer in začne nagovarjati angele, ki prenehajo peti itd. Tudi tokrat je Bog Oče povsem nepristranski in Lucifer rogovili, dokler ne nastopi sv. Mihael in ga ukroti: na fol. 11r je risba nadangela Mihaela, ki drži v rokah s pikami (garjami?) pokritega majhnega vruga, ki ga bo zalučal v peklenski ogenj. Se pa besedilo vnovič ujame v zanko ob razlaganju brezkončne božje pravičnosti, ki je tokrat razrešena in zašpiljena po zaslugi manj meditativnega sv. Mihaela, kot je bil v teh trenutkih Bog Oče. Besedilo, ki je nedvomno nastalo na južnem Koroškem,²⁶ ni mišljeno kot satirična ekspozicija, ampak kot razprava o vlogi Boga Očeta pri odločanju o naravi angelov in vsega živega. Da je parafraza napisana v nemščini in majhen format kodeksa,²⁷ sta zgovorni informaciji o poslanstvu tega dela: brali so ga v večjem krogu ne posebno odlično izšolanih ljudi.

Grdina je strokovna pravna besedila povsem upravičeno opredelil kot čtivo, ki je izrazito elitno, namenjeno plemstvu (Grdina, 1999, 94). Napisana so morala biti v brezhibni latinščini – to se je od avtorjev pričakovalo; znanje literarnih oblik je sicer pravnikom pomagalo pri oblikovanju dialogov, argumentaciji, citiranju, strukturiranju ipd., vendar pravni traktati niso bili književna dela. *Belial* pa je odvod iz te znanstvene podlage.

Nikar ne pozabimo, da se eden od možnih naslovov da Teramovega besedila glasi *Consolatio peccatorum*. Tu pa se v to delo vrine še ena od lastnosti literature tistega časa: morala, spodbudno skrita za zgodbami o grešnikih, ki so v sebi našli moč, da so se poboljšali.²⁸ S tem konceptom je da Teramo odločno stopil v okvire krščanske teologije in duhovne vzgoje (Belial ima včasih podobne lastnosti kot Judje). Srednji vek je bil prepoln spodbudnih besedil, igrokazov, slik in kipov itd., ta delež moralnega razpravljanja in dokazovanja pa je bil bistveno pomemben glede na splošno razpoloženje tistega časa in to mu je pripomoglo k popularnosti v nemško govorečem okolju.

Sledove da Teramovega teksta je mogoče najti v številnih poznejših stvaritvah, zanimivo pa je, da se je vsaj trideset let poprej z zelo podobno literarno fikcijo spoprijel

25 Dunaj, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 2721: Paraphrase über das Buch Genesis in Versen, fol. 1r-129v. Gl. Hermann H. J., *Die deutschen romanischen Handschriften (Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich. II. Band: Die illuminierten Handschriften und Inkunabeln der Nationalbibliothek in Wien, II. Teil: Die deutschen romanischen Handschriften)*, Leipzig, 1926, str. 235–238, Tf. XXIX–XXX.

26 Hermann (1926, 235); navedba Štajerske se nanaša na besedilo iz Voraua, tudi v tem kodeksu.

27 205 x 130 mm.

28 Golob (2008, 186–198 ter 220–226). Tudi če so nekatere zgodbe za naše pojme slikovito smešne, pa ob času nastanka niso bile mišljene kot burleske.

Otto der Rasp (?–1358): bil je iz družine salzburških ministerialov z gradu Raspenfeld pri Brežah na Koroškem, župnik v Koroški Beli ter stolnični kaplan v Brixnu in na dvoru oglejskih patriarhov. To okolje mu je nedvomno dajalo dovolj branja in pogovorov, tako da ni izključeno, da je tukaj spisal pesnitev *Dy ansprach des teuffels gegen unseren herren*. Ohranil se je samo en prepis tega dela (še ta nepopoln, a kljub temu šteje 2438 verzov), in sicer iz Auerspergove knjižnice v Ljubljani.²⁹ Podobnosti v inscenaciji procesa je precej, vendar tu ni Beliala, temveč Satan sam obtožuje Kristusa, da je prišel v pekel in odvedel nekaj »njegovih«, ki so mu *de iure* pripadali, s tem ko jim je dal zakrament krsta, pa je Satanu sploh onemogočil kakršno koli posest nad njimi. Zanimiv je proceduralni intermezzo: Salomon mu ponudi advokata, Satan pa ga zavrne, češ da je vsem (!) sodnikom dorasel: »mit posheit won ich in stet mit« (z zlobo jih bom vedno potolkel). Še en drobiž s tega sodišča: ko se je Kristus pripravljen podrediti Očetovi volji in se sam braniti, ga ta pošlje kot nedoraslega fantička na klop in mu za zagovornika dodeli nadangela Gabrijela.

S tem, ko tudi der Raspovi protagonisti navajajo vsakovrstne avtoritete,³⁰ ki naj bi podprle njihove argumente, dobiva pesnitev tega tako rekoč neznanega župnika iz Koroške Bele kulturnozgodovinsko težo, četudi ji kakšnega posebnega literarnega pomena ni mogoče pripisati, in sicer zaradi preprostih rim, skromnega besednega zaklada in nedoslednosti. Tudi on je okolje sodne dvorane in protokola predstavil ironično, v ozadju te literarizirane »koreografije« sodnega procesa pa je mogoče prepoznati naslon na postopke in običaje na sodiščih. Otto der Rasp najbrž ni bil znan širšim krogom, manjkal mu je tudi tisti kanček božanskega dotika, da bi iz svojih majhnih razmer lahko stopil v višje kroge.

Ko je pisal Jakob da Teramo, je bil čas literature v latinskem jeziku že v zatonu, so se pa avtorji različnih del naslanjali na slogovne in vsebinske modele iz antike, ki jim jih je posredovala italijanska literatura. V nemškem prostoru so bila književna dela zgodnjih humanistov sicer znana in cenjena, s čimer mislimo najprej na Petrarco in Boccaccia, zanimivo pa je, da so morala odstopiti prednost takim moralizirajočim delom, kot so prav *Belial* Jakoba da Teramo, ascetični in sholastični teksti *Vita Jesu Christi* Ludolfa Saškega, *Dialogus rationis et conscientiae* Mateja iz Krakova, *De imitatione Christi* Thomasa a Campis itd. (Knapp, 2004, 608–609). Resnični humanisti, kot na primer Coluccio Salutati, Gian Francesco Poggio Bracciolini, Leonardo Bruni ali Pier Paolo Vergerio, so dobili občinstvo in dočakali ustrezno *acclamatio* skoraj stoletje pozneje.

29 Sedaj Yale, Beinecke Library, Ms 653, fol. 238r–258v, obsega dve legi. Začetek 21. lege, fol. 235, je prazen, očitno namenjen poznejšemu zapisu naslova in poglavij, s fol. 258 pa se izteče 22. lega (torej izvorno 23. lega manjka), privezani listi so zgolj knjigoveški dodatek s precej poznejšimi pripisi. Gl. Stanonik (1987, 12). Knapp (1999, 416), je zapisal, da je pesem Otta der Raspa še en dokaz, da »Reimpaargedicht« na Koroškem ni imela sreče in so verzi kilavi.

30 To so poleg Svetega pisma različne patristične avtoritete, znani avtorji iz sočasne pravne znanosti, pa tudi Seneka in Kato, dosti je sklicev na Justinijanove *Digestae* in predvsem kanonistične Dekretalije.

Viri

- Budimpešta, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. lat. 242.
Chicago, Joseph Regenstein Library, Ms 978a.
Dunaj, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 14.474.
Dunaj, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 2721.
Dunaj, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Fond Auersperg, Ms 12.
Graz, Universitätsbibliothek, Ms 1377.
Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, 12127 V E b.
Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ms 78.
London, British Library, Add. 35091.
Maribor, Nadškofijski arhiv, R 134–136.
Yale University, Beinecke Library, Ms 653.

Literatura

- Carruthers, M., *The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture*, Cambridge 1990.
- Coleman, J., *Aural Illumination: Books and Aurality in the Frontispieces to Bishop Chevrot's Cité de Dieu, Orality and Literacy in the Middle Ages. Essays on Conjunction and its consequences in Honour of D. H. Green* (ur. Chinca, M., and Young, Chr.), Turnhout 2005, str. 223–252.
- de Hartmann, C. C., *Lateinische Dialoge 1200–1400. Literaturhistorische Studie und Repertorium*, Leiden 2007.
- Ehlers, A., *Das Teufels Netz*, Stuttgart 1973.
- Fischer Drew, K., *The Lombard Laws*, Philadelphia (Pe) 1989.
- Glier, I., *Allegorische, didaktische und satirische Literatur, v: Europäisches Spätmittelalter, Neues Handbuch der Literaturwissenschaft*, 8 (ur. Erzgräber, W.), Wiesbaden 1978, str. 427–454.
- Golob, N., *Literatura v srednjem veku na Slovenskem in njeno občinstvo* (tipkopis), Ljubljana 2008.
- Grdina, I., *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*, Maribor 1999.
- Green, D. H., *Medieval Listening and Reading. Primary Reception of German Literature 800–1300*, Cambridge 1994.

- Greenstein, J. M., The Vision of Peace: Meaning and Representation in Ambrogio Lorenzetti's Sala della Pace Cityscapes, *Art History* 11 (4), str. 492–510.
- Gspan, A., – Badalić, J., *Inkunabule v Sloveniji. Incunabula quae in Slovenia asservantur*, Ljubljana 1957.
- Hermann, H. J., *Die deutschen romanischen Handschriften (Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich. II. Band: Die illuminierten Handschriften und Inkunabeln der Nationalbibliothek in Wien, II. Teil: Die deutschen romanischen Handschriften)*, Leipzig 1926.
- Innes, M., Memory, Orality and Literacy in an Early Medieval Society, *Past and Present* 158, 1998, str. 3–36.
- Jung, Marc-René, Satirische, komische und realistische Literatur der Romania, v: *Europäisches Hochmittelalter, Neues Handbuch der Literaturwissenschaft*, 7 (ur. Krauss, H.), Wiesbaden 1981, str. 397–424.
- Knapp, F. P., *Die Literatur des Spätmittelalters in den Ländern Österreich, Steiermark, Kärnten, Salzburg und Tirol von 1273 bis 1439. I. Halbband. Die Literatur in der Zeit der frühen Habsburger bis zum Tod Albrechts II. 1358*, Band 2/1, Graz 1999.
- Knapp, F. P., *Die Literatur des Spätmittelalters in den Ländern Österreich, Steiermark, Kärnten, Salzburg und Tirol von 1273 bis 1439. II. Halbband. Die Literatur in der Zeit der habsburgischen Herzöge von Rudolf IV. bis Albrecht V. (1358–1439)*, Band 2/2, Graz 2004.
- Mütherich, F., Frühmittelalterliche Rechtshandschriften, v: *Festschrift für Hermann Fillitz zum 70. Geburtstag* (ur. Pippal, M., Preimesberger, R. e tal.), Köln 1994, str. 79–86.
- Orality and Literacy in the Middle Ages. Essays on Conjunction and its consequences in Honour of D. H. Green* (ur. Chinca, M., and Young, Chr.), Turnhout 2005.
- Pennington, K., Medieval Law, v: *Medieval Studies. An Introduction* (ur. Powell, J. M.), Syracuse (NY) 1992, str. 333–353.
- Polzer, J., Ambrogio Lorenzetti's 'War and Peace' Murals revisited: Contributions to the Meaning of the 'Good Government Allegory', *Artibus et Historiae* 23 (45), str. 63–105.
- Der Renner Hugos von Trimberg* (ed. Ehrisman, G.), Berlin 1970.
- Russel, G. B., *Lucifer, the Devil in the Middle Ages*, New York 1986.
- Stanonik, J., Die deutsche Literatur im mittelalterlichen Slowenien, *Acta neophilologica* XX, 1987, str. 9–18.
- Wenzel, H., *Hören und Sehen, Schrift und Bild: Kultur und Gedächtnis im Mittelalter*, München 1995.

Nataša Golob

Belial, Procurator Infernalis: Who Is Truly at Fault?

Keywords: novel from Hell, Slovenian medieval libraries, lawsuits, Lucifer, Belial, Jacobus da Teramo, Otto der Rasp

Jacobus da Teramo, an excellent lawyer and high-ranking person in the ecclesiastical hierarchy, is known for a number of prominent scholarly works, but he also wrote (ca. 1382) a narration known under various titles: *Consolatio peccatorum, seu Processus Luciferi contra Jesum Christum, Liber Belial*, and *Processus Luciferu contra Iesum coram Iudice Salomone*. This is a lawsuit between Lucifer and Christ, in which Devil sues Christ for having trespassed by descending into Hell and taking many souls with him. At the first trial, Moses speaks for Christ and Belial for Lucifer, and in the second Aristotle and Isaiah defend Christ, while Lucifer is defended by Emperor Augustus and Jeremiah. In both trials, the decision is in favor of Christ, but in the second trial the Devil is granted the right to take possession of the bodies and souls of the damned at the Last Judgment. This work was very popular and is still known in many manuscript copies and printed editions.

The theme of a trial in extraterrestrial territory performed by famous historical and literary persons was very popular in medieval Europe, and several authors used the motif of a lawsuit involving the Devil and Christ. Da Teramo's text was translated into German, and it gained broad audiences. He described well the persons and sequences of scenes familiar to him from the courts; his strong descriptions placed the persons in the realm of satire because these descriptions do not lack irony and some psychological teasing. It is also an allegory of the order of the world, presented in a didactic and moralizing tone. It is interesting to realize that, half a century before da Teramo's *Belial*, a poem of 2,438 verses was composed in the parish of Vellach, Austria (Sln. *Koroška Bela*), yet another proof that this theme was also largely known in Carniola and Carinthia. Moreover, several examples of comparable texts are preserved from Slovenian medieval monasteries.